

LUND UNIVERSITY

Akademiska interiörer

Tersmeden, Fredrik

Published in:

Lychnos. Årsbok för idé- och lärdomshistoria

2022

Document Version:

Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Tersmeden, F. (2022). Akademiska interiörer. *Lychnos. Årsbok för idé- och lärdomshistoria*, 2021, 403-405.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Den förste betydande chymisten i det år 1637 inrättade Bergskollegium var Urban Hiärne. I den värld som han verkade i var övernaturliga fenomen något som hörde till vardagens verklighetsuppfattning. Det gällde inte minst inom bergshantering och gruvdrift, där det fanns en vida spridd tro på magi och osynliga ting. Troll och andra väsen kunde under vissa förutsättningar motarbeta eller hjälpa människor som till exempel ägnade sig åt gruvhantering och sökte efter malmådror. Dessa föreställningar fanns hos auktoriteter som Olaus Magnus, Agricola och Paracelsus, alla verksamma i föregående sekel, långt före Hiärne. I unga år, under studierna i Uppsala på 1660-talet, blev Hiärne cartesian, men efter flera års utlandsvistelse, bland annat i London och Paris, hade han tillägnat sig paracelsiska och nyplatoniska tankar. I hans tankevärld fanns även tron på magi och osynliga ting närvarande.

En lärjunge till Hiärne var Erik Odhelius, adlad Odelstierna, (1661–1704). Han företog under 1680-talet en flera år lång studieresa på kontinenten för att lära sig apotekaryrket och hur chymiska studier och bergsbruk bedrevs. Vid sin hemkomst anställdes han vid Bergskollegium, där han snart avancerade och 1695 blev assessor. Odhelius kom med åren att bli mer skeptiskt inställd till den transmutativa chymien. Christopher Polhem, verksam samtidigt och långt efter Odhelius, menade att guld inte kunde framställas på konstgjord väg, men att mineraler och metaller skapades genom transmutation nere i jorden under mycket högt tryck, en uppfattning som var allmänt spridd. Den laborativa chymien kom genom Bergskollegium att bli användbar inom gruvnäringen och alltmer samhällsnyttig. För myndigheterna blev förbättringar inom bergshantering och dess produktion det väsentliga; transmutationer och drömmar om att kunna tillverka guld blev med åren ointressanta.

Influenser från kontinenten och inte minst från Herman Boerhaave ledde till ett mer kritiskt tänkande och förbättrade laborativa undersökningar från slutet av 1720-talet, när Georg Brandt fick ansvaret för Laboratorium Chymicum vid Bergskollegium. Den mekaniska kemin slog igenom. Snart följdes Brandt av män som Scheffer, Cronstedt, Rinman, Qvist och von Engeström som genom analyser inom mineralogi, metallurgi och proberkonst skapade en ny grund för hur man betraktade metaller och mineralers sammansättning.

Hjalmar Fors har med denna bok förtjänstfullt lyft fram den moderna kemins förhistoria i Sverige, vilken tidigare blivit tämligen ignorerad, eller bortglömd. Fokus hos tidigare författare har i allmänhet legat på den period och de framsteg som gjordes långt senare, under Bergman, Scheele och Berzelius, män som nådde internationell ryktbarhet. Nu har Fors med en välskriven volym kunnat fylla en lucka i svensk vetenskapshistoria. Att han gått grundligt tillväga visar förteckningen över litteratur, noter och register, som tillsammans upptar i det närmaste 100 av bokens 312 sidor. En synpunkt

som man skulle kunna anlägga är att den svenska upplagan borde haft ett litet avsnitt om tidigare forskning i Sverige när det gäller det aktuella ämnet. En avvikande syn på Sten Lindroths och framför allt Tore Frängsmyrs bedömning av Johan Gottschalk Wallerius gärning dyker upp (186), varför man ställer sig frågan hur deras och exempelvis Hugo Olssons, *Kemiens historia i Sverige intill år 1800* (1971), mer än femtioåriga forskning står sig i dag. Men detta är bara en liten notering i marginalen till en mycket läsvärd volym, som ursprungligen vände sig till en internationell publik.

Erik Hamberg

Uppsala universitet

Akademiska interiörer

Carl Frängsmyr: *Akademiska interiörer*. Uppsala: Acta Universitatis Upsalensis, 2021. 395 s. ISBN 9789151310824, inb.

Utgivandet av program i samband med akademiska ceremonier har en lång tradition vid de svenska universiteten. Ursprungligen på latin och främst fyllda av allmän högtidsretorik kom dessa med tiden att bli fora för vetenskapliga uppsatser; detta särskilt i programmen för promotioner och professorsinstallationer. Vid de förra skrevs uppsatsen av fakultetens utsedde promotor, vilket borgade för ämnens med viss vetenskaplig närhet till berörda promovendi. Vid installerandet av nya professorer ålåg uppdraget däremot länge universitetets rektor, så att dennes disciplinära hemhörighet, inte den nye professors, styrde ämnesvalet. Resultatet kunde bli märkliga kombinationer som när en lundamedicinare installerades med ett program om "Shakespeare och skalderna" eller en kemist i Uppsala med en skrift "Om Sveriges inflytande på konungavalet i Polen 1704".

I våra dagar har dessa programartiklar ändrat karaktär. Åtminstone i Lund och Uppsala avhandlar de i regel allmänt universitetshistoriska ämnen snarare än snävt disciplinspecifika studier. Ej heller förväntas rektorer och promotorer avsätta tid till författande; här har i stället en mindre krets av forskare inom universitets-, idé- och lärdoms historia tagit över ansvaret, och i Uppsala har en av det senaste decenniets flitigaste sådana skribenter varit idéhistorikern Carl Frängsmyr. I *Akademiska interiörer* har han samlat tio texter som helt eller delvis bygger på sådana programartiklar men även på andra spridda föredrag och texter (varav en tidigare opublicerad). Fyra av texterna är personporträtt – eller snarast tidsbilder med utgångspunkt i enskilda akademikeröden – medan lika många utgör historiker över enskilda discipliners utveckling. En annan förändringsprocess över tid skildras i "Professorsämbetet i vardag och ceremoni", medan det återstående kapitlet

utgår från en enskild händelse: 1843 års studentmöte. Oavsett utgångspunkt är de personhistoriska inslagen dock framträdande. Frängsmyr sätter individer i centrum oavsett om han skildrar ett ämnes historia eller en allmän idéströmning i tiden. Eller som han själv skriver: ”Ett lärosäte må till det yttre vara en organisation men det är enskilda människor med drömmar, tvivel och förhoppningar som utgör dess väsentliga inre liv”. En styrka är här hans påtagliga kunskaper om de många olika personliga förbindelser som fanns mellan äldre tiders akademiker, makthavare och publicister. Gemensam geografisk bakgrund med åtföljande studentnationstillhörighet liksom medlemskap i mer eller mindre seriösa ordenssällskap och kottierier är sådana aspekter som Frängsmyr ofta torde veta mer om än vad en mer snävt inomdisciplinär skildrare av ett enskilt ämne hade kunnat förväntas göra.

Kronologiskt ligger tyngdpunkt under 1800-talets senare hälft och det tidiga 1900-talet (även om särskilt ämneshistorikerna naturligt nog kan sträcka sig bortom dessa gränser). Frängsmyr motiverar detta med att det var 1800-talet som såg det ”moderna” universitetet uppstå i ”[e]n ny andlig jordmån”. Betydelsen av 1852 års nya universitetsstatuter framhålls flera gånger som en vattendelare mellan en äldre, främst undervisningsinriktad tid och en nyare med mer fokus på vetenskaplig forskning. I Stig Strömholms efterföljd menar Frängsmyr också att det var på 1800-talet som ”den moderna student-typen” föddes. Härutöver kan dock även en mer prosaisk orsak tänkas i det faktum att Frängsmyrs hittills mest omfattande forskar- och författaruppdrag utgör fullbordandet överbibliotekarien Claes Annerstedts kring förra sekel-skiftet påbörjade övergripande historik över Uppsala universitet. Detta resulterade 2010 i två fylliga band om just perioden 1852–1916, och *Akademiska interiörer* kan därför delvis ses som ett antal detaljerade fördjupningar kring teman, personer och händelser i detta övergripande verk, där författaren naturligt nog kunnat bygga vidare på redan framforskat källmaterial.

Den främsta läsoplevelsen ger personporträtten; inte bara för att Frängsmyrs genuina intresse för de utvalda individerna märks, utan för att dessa i flera fall var särpräglade personligheter. Disciplinöversikterna har något litet mer pliktskyldigt över sig, vilket ju är naturligt då ämnet här styrts av vilken professur som skolat återbesättas. Även här förhöjs dock framställningen när Frängsmyr får en intressant företrädare att sätta tänderna i, som den stridbare Teddy Brunius, vars akademiska liv och strider dominerar kapitlet om estetikämnet. Och på tal om akademiska tjänstestrider kan konstateras att dessa generellt är väl företrädade. Även detta är naturligt då möjligheterna till befördran förr var få och hett eftertraktade, men också som ett nästan oundvikligt resultat av den slagsida som finns i våra universitetsarkiv. För medan utförliga protokoll, inlagor och brev rörande disputation-, tillsättnings- och befordringsärenden ges i mängder så inskränker sig källorna till den akademiska vardagens löpande sysslor ofta blott till

föreläsningsskatalogernas kortfattade rubriker. Detta i vart fall om man inte har turen att finna minnesbilder i enskilda memoarer och liknande. Trots detta lyckas Frängsmyr teckna fylliga bilder av människor – och akademiker – av kött och blod, icke blott kombattanter kring vakanta professorsstolar.

Skall några kritiska anmärkningar göras är det att texterna, trots omarbeting inför bokutgivningen, rymmer en del upprepningar. Exempelvis tas motsättningarna mellan filosofi och naturvetenskaper under den boströmska idealismens avklingande upp på ett likartat sätt i flera kapitel, där hänvisningar hade kunnat räcka i alla utom ett. Vidare underlåter författaren att närmare förklara en del *en passant* nämnda företeelser – det må vara 1889 års orientalistkongress eller det så kallade ”skandalhuset” – där jag inte tror att man alltid kan förutsätta läsekretsens förkunskaper. Men som helhet utgör boken en kunskapsrik och spännande serie glimtar ur en delvis ganska nära, delvis mer avlägsen universitetsvärld vid Fyris strand.

Fredrik Tersmeden
Lunds universitet

Hermeneutik som metod

Nils Gilje: *Hermeneutik som metod. En historisk introduktion*, övers. Sten Andersson. Göteborg: Daidalos, 2020. 296 s. ISBN 9789171735942, hft.

Det råder brist på böcker på svenska om metod för idéhistoria. Därför väcker Nils Giljes nya bok om hermeneutik som metod nyfikenhet. Det visar sig dock att det inte är en metodbok i reguljär mening, utan snarare en exposé över hermeneutikens historia som lägger särskild vikt vid frågor om metod. I Sverige är Gilje nog mest känd som medförfattare till *Samhällsvetenskapernas förutsättningar* (1992). Han var under lång tid verksam som professor i vetenskapsteori i Bergen och har skrivit såväl filosofihistoriska och vetenskapsteoretiska som kulturhistoriska arbeten. I den här boken försvarar Gilje ett särskilt perspektiv på hermeneutik, dels vad han kallar ”hermeneutisk intentionalism” – att texters och handlingars mening ligger i författarens eller aktörens intention, dels att se hermeneutik som en metod som kan formuleras som en uppsättning regler.

Vilka aspekter av hermeneutikens historia tas upp? Antik textkritik och medeltida bibelkritik nämns i korthet. Gilje går raskt vidare till reformationens ökade fokus på bibeltexterna och Martin Luthers regler för bibeltolkning (*Skriften allena* och *Skriften är sin egen uttolkare*). Ett helt kapitel ägnas Baruch Spinozas historiserande textkritik, som visade att bibeltexter gav uttryck för hur dåtidens människor tänkte snarare än Guds röst. Det gjorde det möjligt för Spinoza att kritisera andra samtida tolkningar av Bibeln.